

**YASHIL IQTISODIYOT VA SOLIQ SIYOSATI: MUAMMOLAR,
YECHIMLAR VA KELAJAK STRATEGIYALARI**

M.G'oziyev Farg'ona davlat universiteti,

N.Erkinova, N.Yo'ldoshova - Iqtisodiyot

yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil iqtisodiyotga oid soliq tizimining muammolari va ularning hal etish yo'llari tahlil qilinadi. Ekologik soliqlarning kichik va o'rta biznesga ta'siri, ularning iqtisodiy samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rag'batlantirishdagi roli hamda yangi soliq mexanizmlarini ishlab chiqish zarurati yoritilgan. Shuningdek, soliq siyosatining shaffofligi va raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi. Xalqaro tajribalar asosida yashil soliqlarning iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarini baholanib, uzoq muddatli barqaror rivojlanish uchun samarali soliq strategiyalarini ishlab chiqish taklif etiladi.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, ekologik soliqlar, soliq siyosati, qayta tiklanuvchi energiya, uglerod solig'i, kichik va o'rta biznes, iqtisodiy rag'bat, barqaror rivojlanish, soliq imtiyozlari, raqamli texnologiyalar

So'nggi yillarda dunyo mamlakatlari oldida yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonini tezlashtirish zarurati tobora ortib bormoqda. Iqlim o'zgarishi, ekologik muammolar va tabiiy resurslarning kamayishi iqtisodiy rivojlanish modelini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Yashil iqtisodiyot – bu ekologik jihatdan barqaror, ijtimoiy mas'uliyatli va iqtisodiy samarali tizim bo'lib, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, uglerod chiqindilarini kamaytirish va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etishga qaratilgan. Ushbu o'zgarishlarni amalga oshirish uchun esa davlatlarning soliq siyosati muhim vositalardan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Soliq tizimi yashil iqtisodiyotga o'tishda investorlar, ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilarning ekologik toza texnologiyalarni qo'llashiga



rag‘batlantirish uchun ishlatilishi lozim. Biroq, hozirgi amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, ko‘plab mamlakatlarda soliq tizimi bu jarayonda yetarlicha samarali ishlamaypti.

Yashil iqtisodiyot uchun eng asosiy soliq muammolaridan biri – ekologik soliqlarning yetarlicha kuchli va samarali qo‘llanilmasligidir. Ko‘pgina rivojlangan davlatlar uglerod chiqindilarini kamaytirish maqsadida turli soliqlar joriy etgan bo‘lsa-da, ularning real iqtisodiyotga ta’siri cheklanganligicha qolmoqda. Masalan, karbon soliqlari – atmosferaga chiqariladigan har bir tonna karbonat angidrid uchun belgilangan to‘lov – ekologik barqarorlikni ta’minlashning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. Biroq, ushbu soliq ko‘plab mamlakatlarda kam amal qilinadi yoki uning stavkalari juda past bo‘lgani sababli, u real o‘zgarishlarni yuzaga keltira olmaydi. Ayrim davlatlarda esa sanoat korxonalari uchun soliq imtiyozlari saqlanib qolgan bo‘lib, bu ekologik zararli ishlab chiqarish hajmining kamayishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Uglerod soliqlarini global miqyosda uyg‘unlashtirishning murakkabligi ham yashil iqtisodiyotga o‘tishning muhim muammolaridan biridir. Ko‘pgina yirik sanoat korxonalari uglerod soliqlari joriy qilingan mamlakatlardan ushbu soliqlar mavjud bo‘lmagan davlatlarga ko‘chib o‘tmoqda. Bu esa atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha qilingan harakatlarni samarasizlantiradi va iqtisodiy adolatsizlikni yuzaga keltiradi. Masalan, AQSh yoki Yevropa Ittifoqida uglerod soliqlari amalda bo‘lsa-da, ba’zi Osiyo mamlakatlarida bunday mexanizmlar hali joriy qilinmagan yoki juda zaif darajada amal qilmoqda. Shu sababli, xalqaro miqyosda muvofiqlashtirilgan soliq siyosatini ishlab chiqish va uni joriy qilish zarurati paydo bo‘lmoqda.

Soliq yengilliklari va subsidiya tizimi yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bir qancha rivojlangan mamlakatlar ekologik toza texnologiyalarni qo‘llayotgan kompaniyalarga soliq imtiyozlari berish orqali ularni rag‘batlantirmoqda. Masalan, AQShning Inflation Reduction Act dasturi doirasida yashil energetika va uglerod neytralligiga erishish uchun milliardlab dollar mablag‘ ajratildi. Yevropa Ittifoqi esa yashil texnologiyalarni rivojlantirish maqsadida sanoat korxonalariga uzoq muddatli soliq imtiyozlari va grantlar taqdim etmoqda. Biroq,



bunday dasturlar hali barcha davlatlarda keng qo'llanilmayapti, bu esa ekologik texnologiyalarni rivojlantirish jarayonini sustlashtiradi.

Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida kichik va o'rta biznes subyektlari uchun soliq yukining to'g'ri muvozanatlantirilishi muhim ahamiyatga ega. Ko'pgina mamlakatlarda ekologik soliqlar asosan yirik sanoat korxonalariga qaratilgan bo'lib, kichik tadbirkorlar ko'pincha bu jarayonda yetarlicha qo'llab-quvvatlanmaydi. Natijada, ekologik toza texnologiyalarga sarmoya kiritish imkoniyati faqat yirik korxonalar bilan cheklanib qoladi. Shu sababli, kichik biznes uchun soliq yengilliklari, grant dasturlari va uzoq muddatli arzon kredit mexanizmlari joriy qilinishi kerak. Bu nafaqat yashil iqtisodiyot rivojlanishiga turtki beradi, balki yangi ish o'rinlari yaratish va innovatsiyalarni rag'batlantirishga ham xizmat qiladi.

Ekologik soliqlarning samaradorligi ko'p jihatdan ularning iqtisodiy va ijtimoiy ta'siriga bog'liq. Ba'zi hollarda, bunday soliqlar ma'lum darajada iste'molchilar uchun ortiqcha xarajatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, uglerod soliqlari joriy qilingan taqdirda, energiya narxining oshishi natijasida elektr energiyasi, transport va boshqa xizmatlar qimmatlashishi mumkin. Shu sababli, davlat bunday soliqlarning ijtimoiy ta'sirini yumshatish uchun muayyan ijtimoiy dasturlarni ham ishlab chiqishi zarur. Masalan, kam daromadli aholi qatlamlari uchun yashil energiyaga subsidiyalar ajratish yoki ekologik texnologiyalarni keng targ'ib qilish orqali ushbu soliq yukining salbiy ta'sirini kamaytirish mumkin.

Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish maqsadida soliq siyosatini moslashtirish ham dolzarb masalalardan biridir. Hozirgi kunda ko'pgina davlatlar quyosh va shamol energetikasiga investitsiyalarni rag'batlantirish uchun soliq yengilliklarini taqdim etmoqda. Biroq, ayrim mamlakatlarda bunday mexanizmlar hanuzgacha yetarlicha rivojlanmagan. Shu bois, davlatlar qayta tiklanuvchi energiya sektoriga sarmoya kiritayotgan kompaniyalarga soliq kreditlari yoki imtiyozlar berish orqali yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonini tezlashtirishi mumkin. Ayniqsa, energiya ishlab chiqarishning an'anaviy manbalardan ekologik toza manbalarga o'tishini jadallashtirish uchun uzoq muddatli soliq siyosati strategiyalarini ishlab chiqish zarur.



Shuningdek, yashil iqtisodiyot uchun yangi soliq mexanizmlarini ishlab chiqish masalasi ham muhimdir. Hozirgi mavjud ekologik soliqlar ko'pincha an'anaviy ishlab chiqarish tarmoqlariga qaratilgan bo'lib, yangi paydo bo'layotgan yashil texnologiyalar hali yetarlicha tartibga solinmagan. Masalan, vodorod energetikasi, uglerodni saqlash va qayta ishlash texnologiyalari yoki bioyoqilg'ilar bo'yicha aniq soliq siyosati shakllanmagan. Agar davlatlar bu sohalarga alohida e'tibor qaratib, ularga soliq imtiyozlari yaratishsa, yashil iqtisodiyot yanada jadal rivojlanishi mumkin.

Oxir-oqibat, yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida soliq siyosati nafaqat iqtisodiy, balki strategik masala sifatida ham qaralishi lozim. Ekologik muammolar global tus olganligi sababli, ularning yechimi ham global darajada olib borilishi kerak. Shu nuqtayi nazardan, xalqaro hamkorlik va umumiy soliq standartlarini ishlab chiqish orqali ekologik barqarorlikni ta'minlash mumkin. Bunda soliq siyosati davlatlarning iqtisodiy manfaatlariga mos keladigan, shu bilan birga ekologik muammolarni samarali hal etadigan tarzda ishlab chiqilishi kerak. Faqat shundagina yashil iqtisodiyot nafaqat ekologik muammolarni hal qilishga, balki uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Atrof-muhitga zarar yetkazuvchi mahsulotlar va xizmatlarga yuqori soliq yukini qo'llash – yashil iqtisodiyotga o'tishning muhim qadamlaridan biridir. Masalan, plastik mahsulotlarga qo'shimcha soliq joriy etish, zararli kimyoviy moddalardan foydalanadigan kompaniyalarga qo'shimcha soliqlar yuklash yoki yuqori energiya sarflovchi texnologiyalarni ishlab chiqaruvchilarga nisbatan soliq yukini oshirish mumkin. Bunday mexanizmlar nafaqat ekologik jihatdan zararli faoliyatni cheklaydi, balki ishlab chiqaruvchilarni ekologik toza alternativalarini ishlab chiqarishga rag'batlantiradi.

Yashil iqtisodiyotga oid soliqlarning samaradorligini oshirish uchun ularning shaffofligi va tushunarli bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'pgina davlatlarda ekologik soliqlar joriy qilinayotgan bo'lsa-da, ularning qanday ishlashi, qanday maqsadlarga yo'naltirilayotgani haqida yetarlicha ma'lumot berilmaydi. Bu esa tadbirkorlar va fuqarolar orasida tushunmovchiliklar va qarshiliklarga sabab bo'lishi



mumkin. Shu bois, yashil soliqlar bo'yicha aniq axborot kompaniyalarini o'tkazish, ularning afzalliklarini ko'rsatish va jamiyatni xabardor qilish orqali ularning samaradorligini oshirish mumkin.

Shuningdek, yashil soliqlarning ijobiy ta'sirini kuchaytirish uchun ularni raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish muhimdir. Masalan, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari soliqlarning yig'ilish jarayonini shaffoflashtirish, noqonuniy harakatlarning oldini olish va mablag'larning samarali taqsimlanishini ta'minlashga yordam beradi. Agar yashil soliq daromadlari aniq va samarali boshqarilsa, bu kelajakda yashil iqtisodiyotga ishonchni oshirishga ham xizmat qiladi.

Transport sektorida ekologik soliqlarni joriy qilish ham muhim masala hisoblanadi. Transport sanoati global uglerod chiqindilarining katta qismini tashkil etadi, ammo bu sohaga qaratilgan soliq choralari hali yetarli emas. Ayrim davlatlarda dizel va benzin yoqilg'ilariga aksiz soliqlari mavjud bo'lsa-da, ular yetarli darajada ta'sir ko'rsatmayapti. Norvegiya va Shvetsiyada yuqori yoqilg'i soliqlari tufayli elektromobillar bozori sezilarli o'sishga erishdi. Bu tajribani boshqa davlatlar ham qo'llashi lozim, chunki uglerod chiqindilarini kamaytirish transport sohasida ham muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, yashil iqtisodiyotga o'tishda davlat-investor hamkorligini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat yashil loyihalarga investitsiya kiritgan kompaniyalar uchun soliq yengilliklari yoki maxsus grant dasturlarini ishlab chiqishi lozim. Bunday mexanizmlar tadbirkorlarni ekologik loyihalarga sarmoya kiritishga undaydi. Yashil obligatsiyalar kabi moliyaviy vositalarni keng joriy qilish orqali ekologik loyihalar uchun uzoq muddatli va barqaror moliyalashtirish imkoniyatlarini yaratish mumkin.

Xalqaro soliq tizimi va yashil iqtisodiyotni uyg'unlashtirish masalasi ham e'tiborga molik. Ko'plab mamlakatlar turli soliqlarni mustaqil ravishda joriy qilayotgan bo'lsa-da, global miqyosda soliq uyg'unligini ta'minlash zarur. Masalan, Yevropa Ittifoqi uglerod chegarasi soliqlarini joriy qilishni rejalashtirmoqda, bu esa ekologik jihatdan zararli tovarlar importiga nisbatan qo'shimcha soliq yukini



oshirishni nazarda tutadi. Bunday choralar uglerod soliqlarining global darajada muvozanatli bo'lishini ta'minlashi mumkin.

Umuman olganda, yashil iqtisodiyotga o'tish uchun davlatlarning soliq siyosatini tubdan qayta ko'rib chiqish zarur. Uglerod soliqlari, ekologik zarar yetkazuvchi mahsulotlarga yuqori soliqlar, yashil texnologiyalarni qo'llayotgan kompaniyalar uchun imtiyozlar yaratish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish orqali yashil iqtisodiyot jarayonlarini tezlashtirish mumkin. Davlatlar yashil iqtisodiyotni barqaror moliyalashtirish mexanizmlarini ishlab chiqishi, soliqlarni adolatli taqsimlashi va ularni aniq maqsadlarga yo'naltirishi lozim. Agar bu strategiyalar samarali amalga oshirilsa, kelajak avlodlar uchun iqtisodiy barqarorlik va ekologik xavfsizlik ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. OECD. (2023). Tax Policy and Green Growth: Reforming Environmental Taxes for a Sustainable Economy. Paris: OECD Publishing.
2. World Bank. (2022). State and Trends of Carbon Pricing 2022. Washington, D.C.: World Bank Group.
3. European Commission. (2023). Green Taxation: Policies and Instruments for a Sustainable Future. Brussels: European Union.
4. Stiglitz, J. E., & Stern, N. (2021). The Role of Carbon Pricing in Climate Policy. Cambridge: MIT Press.
5. UNCTAD. (2023). Sustainable Development and Green Economy: The Role of Fiscal Policies. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
6. IMF. (2022). Environmental Taxation and Carbon Pricing: Economic and Policy Perspectives. Washington, D.C.: International Monetary Fund.
7. KPMG. (2023). Global Green Tax Index: A Comparative Analysis of Environmental Tax Policies. London: KPMG International.
8. Uzbekistan Ministry of Economy and Finance. (2023). Ekologik soliqlar va yashil iqtisodiyot strategiyalari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi.



9. PwC. (2022). Tax and Sustainability: How Green Tax Policies Are Shaping the Future. New York: PricewaterhouseCoopers.
10. IPCC. (2023). Climate Change and Fiscal Policies: Integrating Carbon Taxation into Economic Strategies. Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change.